

Wat werkt bij het versterken van eigen kracht?

Jolyne Laffra
Peter Nikken

www.nji.nl

Versie december 2014

Het ‘versterken van eigen kracht’ is een belangrijke pijler binnen de transitie en transformatie van de jeugdzorg in Nederland. Daarnaast gaat ‘empowerment’, een begrip overgenomen uit het Angelsaksische werkveld, blijkens onderzoek ook samen met een verbeterde geestelijke gezondheid en het opheffen of compenseren van verscheidene negatieve gezinsfactoren. Hoewel eigen kracht en empowerment dus effectief lijken te zijn, is er nog maar weinig bekend over welke werkzame bestanddelen in interventies de eigen kracht of empowerment effectief versterken. In dit artikel hebben we daarom, door middel van een literatuuronderzoek en een analyse van erkende Nederlandse jeugdinterventies, getracht antwoord te geven op de vraag: *Hoe worden jeugdigen, ouders en gezinnen concreet versterkt in hun eigen kracht?*

Uit de literatuursearch komt naar voren dat er over het algemeen wel veel studies zijn naar *of* eigen kracht via interventies versterkt kan worden, maar dat er relatief weinig onderzoek is naar *hoe* interventies eigen kracht of empowerment versterken. Buitenlandse studies naar preventieve interventies noemen een aantal mogelijk werkzame ingrediënten voor het empoweren van jongeren. Een belangrijk element blijkt hierbij bijvoorbeeld dat jongeren zelf mogen mee beslissen in de hulpverlening en de keuzes die zij maken in hun leven. Naar het preventief empoweren van ouders is wat meer onderzoek verricht. Daarbij lijken het inzetten van een groepstraining en het gebruik maken van lotgenoten effectieve bestanddelen te zijn. Uit onderzoek naar behandelingsgerichte interventies komt naar voren dat het vooral werkzaam is om in een interventie aan te sluiten bij de sterke kanten, de unieke behoeften, en de (al aanwezige) waarden en krachten van een gezin. Daarnaast geldt ook hier dat het actief betrekken van de ouders en of jongeren bij het hulpverleningsproces positief werkt. Als werkvorm blijkt volgens deze interventies vooral een oudertraining en het inzetten van lotgenoten effectief. In interventies die op delinquente jongeren gericht zijn, tot slot, worden als werkzame elementen genoemd: gespecificeerde, intensieve en gezinsgericht methoden.

Verschillende Nederlandse interventies, die zijn opgenomen in de Databank voor Effectieve Jeugdinterventies (DEJ), hebben ook aandacht voor eigen kracht of voor daarmee samenhangende onderwerpen. Onderzoek naar de interventie ‘Moeders informeren moeders’ is echter de enige bron

die inzicht biedt in werkzame ingrediënten voor het versterken van eigen kracht, namelijk intensieve en gerichte begeleiding bij huisbezoeken, en contact met lotgenoten.

Over het algemeen kunnen we dus concluderen dat enerzijds het samenbrengen van cliënten via een training of het inzetten van lotgenoten een concreet effectief ingrediënt is om de eigen kracht te versterken binnen een werkwijze of interventie. Daarnaast lijkt het vooral effectief om nauw aan te sluiten op al bestaande waarden, krachten en behoeftes van cliënten in hun eigen hulpproces en ze daarbij op maat te betrekken.

Een belangrijke kanttekening bij veel studies in dit overzicht is wel de beperkte onderzoekskwaliteit. Voor meer gefundeerde conclusies over wat werkt bij het versterken van eigen kracht is dan ook meer onderzoek nodig dat specifiek toetst welke kenmerken bij welke ondersteuningsvraag bij jongeren, ouders en gezinnen bijdraagt aan het versterken van eigen kracht.

Inleiding

In het nieuwe jeugdstelsel is meer aandacht gekomen voor preventief werken en het bevorderen van de eigen verantwoordelijkheid van de burger. Mede hierdoor is een grotere nadruk komen te liggen op het versterken van de eigen kracht bij jeugdigen, ouders en gezinnen. Hoewel er nog geen eenduidige definitie is, heeft het begrip ‘*eigen kracht*’ in de hulpverlening betrekking op het aanboren, vergoten en benutten van de sterke kanten van jeugdigen, ouders of gezinnen met opgroei- en opvoedproblematiek. Daarnaast wordt van het sociale netwerk van jeugdigen, ouders of gezinnen een grotere betrokkenheid gevraagd voor de zorg van deze mensen. Door het versterken van de eigen kracht op deze twee vlakken houden jeugdigen, ouders of gezinnen meer grip op hun leven wat zorgt voor het zelfstandig kunnen oplossen van (lichte) problemen en het kunnen voorkomen van problemen in de toekomst (Denktank Transformatie Jeugdstelsel, 2014; Van Yperen, z.d.; Hoek, 2010).

Het begrip ‘eigen kracht’ is nauw verwant met het Engelse begrip ‘empowerment’. Bij interventies in de Engelse literatuur wordt bovendien ook vaak het begrip ‘strength-based’ gehanteerd. Ondanks dat deze begrippen belangrijke uitgangspunten zijn geworden in de geestelijke gezondheidszorg in binnen- en buitenland, is nog weinig bekend over *hoe jeugdigen, ouders en gezinnen concreet kunnen worden versterkt in hun eigen kracht*.

Dit document tracht een antwoord te geven op bovenstaande vraag door inzicht te bieden in wat we weten over wat werkt bij het versterken van eigen kracht bij jeugdigen, ouders en gezinnen. Dit document sluit daarmee aan op een eerder wat werkt stuk, namelijk ‘*Wat werkt bij het versterken van het sociale netwerk van gezinnen?*’

Het huidige document biedt een overzicht van de werkwijzen die aandacht hebben voor het versterken van eigen kracht. Voor de totstandkoming van dit artikel is een literatuursearch

uitgevoerd in een aantal elektronische zoekmachines, namelijk PsychINFO, Picarta, Google Scholar en Campbell Collaboration. De volgende Engelse zoektermen zijn daarbij gebruikt:

- Empowerment, strength-based, strength
- Intervention, treatment, family intervention
- Treatment outcome, treatment effectiveness evaluation, best practice, evidence based practice
- Child, youth, parents, family
- Meta analysis, literature review, systematic review

De search had aandacht voor effectonderzoek naar interventies en methoden die gericht zijn op het versterken van eigen kracht bij jeugdigen, ouders of gezinnen die te maken hebben met opvoedings- en opgroei problemen. Onderzoek naar het versterken van eigen kracht gerelateerd aan medische problemen van jeugdigen zijn in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten.

Wanneer een interventie gericht is op het versterken van eigen kracht gaat het concreet meestal om aandacht voor het versterken van vaardigheden, kennis, ervaring, participatie en het benutten van sociale hulpbronnen bij of door de jeugdigen, ouders of gezinnen (Brookman-Frazer en Koegel, 2004; Fitzsimons en Fuller, 2002; Hoagwood et al., 2005; Bruns et al., 2004; Jumelet en Wenink, 2012). Deze interventies geven echter niet altijd inzicht in wat nu precies bij het versterken van eigen kracht werkt. Om het aantal te bespreken interventies overzichtelijk te houden en de kans op het vinden van de werkzame elementen voor het versterken van eigen kracht te vergroten, hebben we ons daarom in eerste instantie gericht op interventies die het versterken van eigen kracht of empowerment als interventiedoel hebben opgenomen, en die hier gericht effectonderzoek naar hebben gedaan. Daarnaast hebben we ook de zogenoemde ‘eigen kracht interventies, strength-based interventies of ‘empowermentinterventies’ meegenomen in onze zoeksearch, ondanks dat deze interventies niet altijd gericht onderzocht zijn op eigen kracht of empowerment..

Voor het onderzoek naar Nederlandse interventies die eigen kracht versterken hebben we gebruik gemaakt van een zoeksearch in de Nederlandse Databank Effectieve Jeugdinterventies. Hierbij is een breder zoekcriterium gehanteerd dan bovenstaande buitenlandse interventies. Dit heeft te maken met het gegeven dat in de databank verscheidene interventies zitten die wel aandacht hebben voor een aspect van eigen kracht en empowerment of onderwerpen die hiermee samenhangen, maar niet expliciet aangeven dat dit aspect ook van belang is voor het versterken van eigen kracht. Om toch een indicatie te geven van interventies die aandacht hebben voor één of meerdere aspecten van eigen kracht is daarom in de databank op de volgende zoektermen gezocht: zelfregulatie, (zelf)regie, sociale netwerken, eigen kracht en empowerment. Voor aanvullende Nederlandse literatuur zijn de volgende zoektermen gehanteerd:

- Eigen kracht
- Interventie, behandeling
- Uitkomst, effectevaluatie
- Kind, jeugd, jongeren, ouders, gezin

- Meta analyse, literatuur review, systematische review

1. Wat betekent het versterken van eigen kracht?

Voor het begrip ‘eigen kracht’ zijn in Nederland verschillende definities en benaderingen in omloop (Denktank Transformatie Jeugdinstel, 2014). Ook is er een aantal begrippen die nauw verwant zijn met het begrip ‘eigen kracht’, zoals: ‘zelfregie’, ‘eigen verantwoordelijkheid’, ‘zelfredzaamheid’ en ‘zelfregulatie’ (zie bijv. Brink, 2013). Wanneer we kijken naar de definities verschillen deze voornamelijk op het punt of het enkel gaat om de innerlijke kracht van de burger of dat het betrekken en vergroten van het sociale netwerk ook onderdeel is van het begrip. Zo leggen Jumelet en Wenink (2012) in hun omschrijving van eigen kracht bijvoorbeeld vooral de nadruk op de kracht van de burger zelf: *‘Het vermogen van individuen om het leven (of situaties) optimaal vorm te geven en problemen op te lossen of draaglijk te maken’*. De Eigen kracht Centrale (Brink, 2013) benadrukt daarentegen juist ook de rol van de sociale omgeving: *‘het vermogen van mensen om zelf of samen, oplossingen te bedenken voor hun eigen problemen en deze deels ook zelf uit te voeren’*.

Ook in de buitenlandse literatuur worden diverse begrippen als ‘self-efficacy (zelfinschatting), self-determination (eigen besluitvorming) en self-concept (zelfbeeld) vaak in samenhang gebruikt met ‘empowerment’ en ‘strength-based’. Daarnaast zijn er in de buitenlandse literatuur eveneens veel definities en beschrijving van empowerment.

Omdat we er van uit gaan dat de termen eigen kracht, empowerment en strength-based, in relatie met hulpverlening, alle duiden op eenzelfde soort begrip en hulpverleningsaanpak, sluiten wij ons aan bij Jumelet en Wenink (2012). Zij stellen dat wanneer ‘het versterken van’ is toegevoegd aan het begrip ‘eigen kracht’, dit overeenkomt met ‘empowerment’. In dit artikel gebruiken we ‘het versterken van eigen kracht’, ‘empowerment’ en ‘strength-based’ dan ook door elkaar heen.

Daarnaast gaan we er van uit dat voor het versterken aandacht nodig is voor zowel de innerlijke kracht van jeugdigen, ouders of het gezin, als ook voor het sociale netwerk van deze personen. Het versterken van eigen kracht definiëren we derhalve als:

‘Het aanboren, vergroten en benutten van eigen sterke kanten en van het sociale netwerk van burgers om te zorgen dat zij weer grip krijgen op hun leven en in staat zijn (lichte) problemen op te lossen en waar mogelijk te voorkomen in de toekomst’ (Denktank Transformatie Jeugdinstel, 2014; Van Yperen, z.d.; Hoek, 2010).

2. Waarom eigen kracht versterken ?

Waarom is het belangrijk om de eigen kracht te versterken? De Nederlandse literatuur noemt de opkomst van het nieuwe jeugdstelsel, de bezuinigingen en de tendens van de afnemende verantwoordelijkheid van de burger door de huidige verzorgingsstaat als belangrijkste aanknopingspunten (Van Yperen, z.d.; Denktank Transformatie Jeugdstelsel 2014; Hoek, 2010; Blok et al., 2014; Brink, 2013). In de afgelopen jaren is de burger gewend geraakt aan de verzorgingsstaat met daarin vele bemoeienissen van het maatschappelijke middenveld en de overheid. Voor vrijwel ieder probleem werd de oplossing gezocht in het bieden van professionele hulp. Naast de enorme kosten van deze zorg verloor de burger ook de verantwoordelijkheid voor de oplossing van zijn of haar probleem. Er werd geen aandacht geschonken aan de eigen mogelijkheden en de mogelijkheden die de directe omgeving mogelijk kon bieden. In de transformatie van de Jeugdzorg is met de introductie van het begrip 'eigen kracht' weer meer aandacht gekomen voor de eigen verantwoordelijkheid, kennis, mogelijkheden en oplossingen van de burger en zijn omgeving, in relatie met de hulpverlening. Naast deze inhoudelijke meerwaarde wordt ook verwacht dat het versterken van eigen kracht leidt tot kostenbesparing, omdat het bijdraagt aan het terugdringen van de specialistische jeugdzorg (Van Yperen, z.d.; Denktank Transformatie Jeugdstelsel 2014, EKC, 2013).

De buitenlandse literatuur beschrijft het belang van het versterken van eigen kracht vooral vanuit een risico-kansen paradigma. Volgens Fitzsimons & Fuller (2002) en Prilleltensky et al. (2001) wijst onderzoek uit dat het ontbreken van kracht en sociale ondersteuning risicofactoren zijn voor de (geestelijke) gezondheid. Persoonlijke controle, empowerment, en het recht om zelf te beslissen, gaan daarentegen samen met een positieve geestelijke gezondheid (Ryan & Deci 2000; Prilleltensky et al., 1994). Ook uit een overzichtsstudie van Hoagwood (2005) blijkt dat diverse gezinsfactoren bepalend zijn voor empowerment. Op basis van het onderzoek van Scheel en Rieckman (1998) en andere studies, zoals naar het aanbieden van ondersteuning via geestelijke gezondheidszorg (Resendez, Quist en Matshazi 2000) en jeugdhulpverlening bij externaliserende problematiek van kinderen (Taub, Tighe en Burchard 2001), concludeert Hoagwood (2005) dat empowerment bij ouders vooral ontstaat wanneer de draaglast in de opvoeding vermindert. Tegelijk neemt daardoor de draagkracht toe waardoor ook de zelfredzaamheid toeneemt.

Concluderend kan gezegd worden dat in de Nederlandse literatuur de tendens van de afnemende verantwoordelijkheid van de burger en de dure specialistische Jeugdzorg de voornaamste redenen zijn om aandacht te hebben voor het principe 'eigen kracht'. De Engelse literatuur heeft meer aandacht voor onderzoek naar de relaties die empowerment heeft met verscheidene factoren. Uit deze studies blijkt dat empowerment ontstaat op het moment dat de opvoedingsbelasting vermindert en de zelfredzaamheid toeneemt. Daarnaast blijkt empowerment een indirect effect te hebben op de geestelijke gezondheid van kinderen en is de empowerment van ouders gerelateerd aan het functioneren van jongeren en de oudertevredenheid (Hoagwood, 2005).

3. Wat werkt bij het versterken van eigen kracht?

Hieronder geven we een overzicht van onderzoek naar werkwijzen en methoden die aandacht hebben voor het versterken van eigen kracht of empowerment bij jeugdigen, ouders en gezinnen. Waar mogelijk trachten we uitspraken te doen over de werkzame elementen in deze werkwijzen of methoden die specifiek zorgen voor het versterken van eigen kracht of empowerment.

3.1 Buitenlandse interventies

Diverse onderzoeken naar interventies hebben aandacht voor het versterken van eigen kracht bij jeugdigen, ouders of gezinnen, teneinde risico's, opvoedingsproblematiek, kindermishandeling, gedragsproblemen of delinquentie te verminderen. Bij de bespreking van de interventies en methoden hieronder maken we een onderverdeling in preventieve interventies en behandelingsgerichte interventies.

Preventieve interventies

Preventieve interventies die mogelijk effectief zijn in het versterken van eigen kracht bij jongeren zijn 'Positive Youth Development (PYD) programma's. Over het algemeen zijn PYD programma's gericht op het stimuleren van de gezondheid van adolescenten. Ze helpen om vaardigheden en relaties te versterken, zorgen voor aansluiting bij een positief netwerk of bij ondersteunende volwassenen, en helpen om een positievere blik te krijgen op de toekomst door het aanbieden van mogelijkheden. Voorbeelden hiervan zijn ouder- en leerkrachtentraining in communicatievaardigheden en het versterken van competenties bij jongeren door het geven van lessen (Roth en Brooks-Gunn, 2003 in Gavin en collega's, 2010). In een literatuurstudie onderzochten Gavin en collega's (2010) wat de kenmerken waren van effectieve PYD programma's die seksuele gezondheid proberen te verbeteren. Uiteindelijk werden 15 PYD onderzoeken meegenomen, waar in ieder geval sprake was van een experimenteel of quasi-experimenteel design en een controlegroep. Uit de bespreking van de effectieve PYD programma's bleek dat deze vaker aandacht hadden voor het versterken van vaardigheden, het betrekken van jongeren in rollen en activiteiten en voor het empoweren van jongeren. Hoewel hierbij voorbeelden werden genoemd als het helpen om een baankeuze te maken, het geven van mogelijkheden om betrokken te zijn bij beslissingen, het helpen van jongeren om een helpende rol te krijgen in de gemeenschap, maakt de review toch nog niet duidelijk of deze activiteiten daadwerkelijk tot een toename van empowerment leidden en op welke wijze. Daarnaast bleken de verschillen tussen effectieve en ineffectieve programma's ook niet significant (Gavin et al., 2010). Uitspraken over werkzame elementen in PYD programma's zijn op basis van dit overzicht dan ook niet te maken.

Preventieve interventies kunnen ook gericht zijn op het versterken van eigen kracht bij ouders om zo verandering te bewerkstelligen bij jongeren. Een voorbeeld hiervan is het preventieve programma 'FAST' (Families and Schools Together). Dit programma is gericht op risicogedrag bij jongeren en

tracht op verschillende domeinen protectieve factoren te versterken, om zo risicogedrag (waaronder mishandeling, geweld, delinquentie en schooluitval) te voorkomen. Eén van de doelen van het programma is het verbeteren van het functioneren van het gezin door aandacht te hebben voor de empowerment van ouders. In hoeverre het programma daadwerkelijk bijdraagt aan het empoweren van ouders is onderzocht door McDonalds en Sayger (1998). Zij maakten gebruik van het afnemen van interviews en enquêtes (Revised Behavior Problem Checklist en een gedeelte van de Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scale) onder 191 ouders. Het onderzoek heeft als beperking dat er gebruik is gemaakt van een pre-post testdesign, zonder controle groep. De uitkomsten liet een sterke relatie zien tussen verschillende protectieve factoren: het empoweren van gezinnen, de betrokkenheid van ouders bij het onderwijs van hun kind en het verbeteren van het functioneren van kinderen. Daarnaast zorgde het empoweren van ouders voor meer zelfvertrouwen (self-esteem), wat vervolgens leidde tot betere zelfverzorging en sommige gevallen voor een grotere deelname aan maatschappelijke activiteiten. Tot slot liet een informeel experiment, waarbij ouders zelf werden opgeleid als begeleider, zien dat ouders even effectief kunnen zijn als professionele trainers. Uit dit onderzoek is enig bewijs geleverd dat FAST invloed heeft op het empoweren van ouders en een daarmee samenhangend concept (verbetering van het zelfvertrouwen). Het onderzoek geeft echter geen inzicht in welke werkzame bestanddelen in de interventie nu precies zorgen voor de toename in empowerment.

Empowerment programma's of empowerment-based programma's

Verschillende studies hebben onderzoek gedaan naar 'empowerment programma's of empowerment-based programma's'. Het gaat hier om programma's die empowerment promoten en de participatie van cliënten veelal bevorderen in een beslissingsproces. Een systematische literatuurstudie van Morton en Montgomery (2013) omvat experimentele en quasi-experimentele onderzoeken naar Young Empowerment Programs (YEP). Deze programma's zijn gericht op risicofactoren in de adolescentie. Door het beïnvloeden van beschermende factoren trachten deze programma's verscheidene risicofactoren te beïnvloeden (zoals een laag zelfbeeld, negatieve vrienden, vertonen van antisociaal gedrag etc.). Het doel is om een hoge mate van participatie en zelfsturing te realiseren om zo adolescenten te bekrachtigen in hun positieve houding, vaardigheden, gedrag en functioneren in verschillende leefgebieden. De jongeren worden daarom in het empowerment programma meegenomen als actieve participanten bij het beslissen van het programmaontwerp, de planning en of implementatie van het programma. Empowerment componenten zijn bijvoorbeeld deelnemen aan commissies, werkgroepen, of staffuncties, of op een andere manier betrokken worden bij beslissingen die gemaakt worden in het programma. De drie studies die zijn opgenomen hebben allemaal gekeken naar zelfredzaamheid (self-efficacy), maar geen van hen liet significante interventie-effecten zien in vergelijking met de controle groep. Wel was een aantal significante secundaire uitkomsten te vinden, waaronder verbeteringen in sociale vaardigheden, coping-vaardigheden en afname van o.a. gedragsproblemen, gebruik van marihuana en de hoeveelheid sekspartners. In hoeverre de zelfredzaamheid van de jongeren of de verbetering

op vaardigheden en gedrag samenhangen met de aspecten waarvan wordt aangenomen dat ze empowerment versterken, zoals jongeren meenemen in besluitvormingsprocessen, of laten deelnemen aan commissies, werkgroepen, of staffuncties wordt uit de onderzoeken niet duidelijk. De review noemt geen gericht onderzoek hier naar. Daardoor kunnen geen uitspraken gedaan worden of het inderdaad gaat om werkzame ingrediënten.

Een ander empowerment-programma dat ook gericht is op het aanpakken van risicofactoren bij jongeren, is het programma 'Storytelling for Empowerment'. Dit programma tracht risicofactoren aan te pakken door het creëren van een prosociale leeftijdsgroep, het aanleren van een positieve culturele identiteit en het vertellen van verhalen en laten zien van afbeeldingen (kunst) om zo emotionele expressie en kracht te ontwikkelen. Nelson en Arthur (2003) onderzochten in hoeverre het programma zorgt voor vermindering in middelenmisbruik bij jongeren van de basis- en middelbare school, in de leeftijd van 11 t/m 15 jaar. De leerlingen kregen per week gemiddeld 2,5 lessen over onderwerpen als kennis van eigen krachten, de kracht van vaardigheden, persoonlijke krachten en culturele krachten. Deze onderwerpen werden aangeboden op interactieve wijze (o.a. door spellen, schrijven, rollenspel en interviewtaken). De lessen werden afgewisseld met dagen waarop de leerlingen zelf mochten kiezen wat ze wilden doen. Het onderzoek maakte gebruik van enquêtes voor het meten van drugsgebruik en houding ten aanzien van drugs en zelfbeeld. Daarnaast werd bijgehouden hoeveel uren kinderen het programma aangeboden kregen. De uitkomsten van het onderzoek laten zien dat na twee jaar na implementatie er een significante vermindering was in het gebruik van alcohol en marihuana in vergelijking met de controlegroep. Hetzelfde gold voor een verhoging van de weerstand tegen drugsgebruik. Daarnaast bleek dat jongeren die de meeste programma contacturen hadden, de grootste veranderingen lieten zien in de vermindering van alcohol en marihuana gebruik. Tot slot, lieten alle participanten in het laatste jaar van het programma, ongeacht de hoeveel tijd dat ze er aan hebben besteed, een vermindering zien in alcoholgebruik en een verhoging van hun weerstand tegen drugsgebruik. Deze studie heeft geen gericht onderzoek gedaan naar empowerment, wat het doen van uitspraken over werkzame elementen onmogelijk maakt. Wel laat de studie zien dat een aanpak van interactieve lessen met psycho-educatie mogelijk empowerment versterkt.

Een derde studie is uitgevoerd door Toumbourou en Gregg (2002). Zij onderzochten de invloed van het Australische empowerment-based ouder-onderwijsprogramma: 'Parenting Adolescents: A Creative Experience' (PACE) op risicofactoren voor suïcide bij jongeren. Het programma heeft als doel om ouders te 'empoweren' om zo andere ouders te helpen in het ontwikkelen van probleemoplossende vaardigheden en de relaties met adolescenten. De groepstrainingen worden uitgevoerd door professionals. In de verschillende trainingssessies is aandacht voor vaardigheden die aansluiten bij de ontwikkeling in de adolescentie: luisteren, assertiviteit, oplossen van conflicten, autoritair ouderschap, middelenmisbruik en het aannemen van een houding van optimisme en hoop. De onderzoekers deden een evaluatieonderzoek met een interventie- en een controlegroep, beide

bestaand uit 14 scholen. De effecten werden gemeten met behulp van enquêtes voor zowel de adolescent als voor één ouder in ieder gezin. In de enquête voor ouders werden items opgenomen over conflicten, ouderlijke zorg en controle. Bij de adolescenten keken de metingen naar: gedrag in het algemeen, delinquent gedrag, middelenmisbruik, zelfbeschadigend gedrag, zelf dodend gedrag en depressieve symptomen. De uitkomsten van het onderzoek laten zien dat op de scholen die behoorden tot de interventiegroep een vermindering optrad van middelenmisbruik, delinquentie en ouderconflicten. Daarnaast bleek de ouderlijke zorg van de moeder verbeterd. Ook bij de niet-interventie groep was een kleine afname te zien van conflicten tussen adolescenten en ouders. Dit bleken mensen te zijn die contact hadden gehad met ouders in de interventie-groep. Deze uitkomst suggereert dat informele 'parent-educatie' ook als een effectief mechanisme kan functioneren in interventies gericht op empowerment. Het inzetten van lotgenoten, waarbij ouders leren andere ouders te helpen bij moeilijke ouderschapskwesties en relaties met leeftijdsgenoten, kan dus gezien worden als mogelijke werkzame factor om empowerment te versterken.

Een laatste onderzoek naar een empowerment programma gericht op preventie, is uitgevoerd door Leung, Tsang en Dean (2011). Zij deden onderzoek naar het programma 'Hope' (Hands-on Parent Empowerment Program) onder 120 immigranten uit Hong Kong van voorschoolse (pre-school) kinderen. HOPE is een preventief programma gericht op de vaardigheden van sociaal zwakkere ouders om de ontwikkeling van hun kinderen te versterken. Het programma bestaat uit 30 groepstrainingen, met een tijdsduur van twee uur. De trainingen bestaan uit verschillende werkvormen en activiteiten voor ouders en kinderen zoals lezingen, interactieve groepsdiscussies, rollenspel en huiswerk. Het onderzoek maakte gebruik van enquêtes gericht op kind-gedrag, stress, sociale ondersteuning en zelfredzaamheid. Daarnaast kregen de kinderen een intelligentietest. Uit het onderzoek blijkt dat de interventiegroep na de interventie significante verminderingen rapporteerde in gedragsproblemen bij kinderen en stress bij ouders in vergelijking met de controle groep. Verder bleken de ouders meer sociale ondersteuning te hebben. Voor zelfredzaamheid (self-efficacy) werden geen effecten gevonden, ook al hadden de ouders wel meer zelfvertrouwen in het opvoeden van hun kinderen. Op basis van dit onderzoek kan gesteld worden dat HOPE effecten laat zien op onderwerpen die samenhangen met empowerment, namelijk sociale ondersteuning en zelfvertrouwen. Het is echter onduidelijk wat de specifieke elementen van de interventie zijn die voor dit effect zorgen.

We kunnen concluderen dat in verschillende preventieve interventies aandacht is voor de empowerment van jeugdigen en ouders. Met behulp van deze interventies worden veelal positieve effecten behaald op het voorkomen van probleemgedragingen bij jeugdigen. Tegelijk is nog niet zo veel bekend over wat nu precies de effectieve ingrediënten zijn in de programma's die zorgen voor het empoweren van jeugdigen en ouders, omdat geen van de studies specifiek op die vraag gericht was.

Mogelijkheden voor het empoweren van jongeren die wel genoemd worden zijn: jongeren betrekken bij beslissingen, helpen een keuze te maken voor een baan, helpen om een rol te krijgen in de gemeenschap, betrekken van jongeren bij een implementatie en/of programmaontwerp. Daarnaast zijn mogelijk effectieve werkvormen bijvoorbeeld het deelnemen aan commissies, werkgroepen, of staffuncties en is het aanbieden van psycho-educatie over eigen kracht in de vorm interactieve lessen eveneens een optie. Voor geen van deze hulpvormen is echter bewezen dat ze daadwerkelijk zorgen voor toename van empowerment bij jongeren.

Voor het empoweren van ouders wordt veelal gebruikt gemaakt van groepstrainingen waarin kennis en vaardigheden worden aangeboden. Contact met andere ouders lijkt daarbij een effectief mechanisme te zijn. Een oudertraining uitgevoerd door professionals zorgt eveneens voor verbeteringen in aspecten die samenhangen met empowerment, namelijk een toename van zelfvertrouwen (bij het opvoeden) en van ervaren sociale ondersteuning.

Behandelingsgerichte interventies

Er zijn verscheidene onderzoeken uitgevoerd naar behandelingsgerichte interventies die aandacht hebben voor het empowerment. De interventies zijn onder te verdelen in: algemeen gezinsgerichte interventies, eigen kracht conferenties, intensief pedagogische thuishulp programma's en interventies gericht op delinquente jongeren.

Algemene gezinsgerichte interventies

Een aantal studies heeft onderzoek gedaan naar interventies die aandacht hebben voor gezinsempowerment.

Hoagwood (2005) deed een review van onderzoek naar gezinsgerichte interventies ter verbetering van de geestelijke gezondheid en de gezondheid van kinderen. Eén van de beschreven studies was een gecontroleerd onderzoek uitgevoerd door Bickman en collega's (1998). Zij onderzochten in hoeverre een oudertraining de gezinsempowerment versterkt en of die empowerment vervolgens effect heeft op de betrokkenheid van ouders bij de behandeling en de uiteindelijke mentale gezondheid van de kinderen. Ouders kregen kennis aangeboden over de dienstverlening en de systemen rondom de geestelijke gezondheidszorg en werden getraind in verschillende vaardigheden: assertiviteit, communicatie, het stellen van doelen, probleem oplossen, en het vinden van hulp in de buurt. Daarnaast werd de zelfredzaamheid van ouders versterkt door het gebruik van veranderingstechnieken, zoals het opdoen van ervaringen en gedragsverandering door modeling. De steekproef bestond uit 250 ouders van kinderen die betrokken waren bij psychische hulpverlening. De ouders werden verdeeld over een interventie- en controle groep en gegevens werden op meerdere momenten verzameld via verschillende enquêtes (de Vanderbilt Mental Health Services Self-Efficacy Questionnaire en de Vanderbilt Mental Health Services Knowledge Questionnaire, Contact with Mental Health Service Professionals Index en de Child Behavior Checklist). De uitkomsten van het onderzoek lieten zien dat de trainingsgroep na ruim een jaar meer kennis had en significant meer zelfredzaamheid ervoer dan de controlegroep. De interventie bleek geen effect te hebben op de

betrokkenheid van ouders bij de behandeling, de dienstverlening of de uiteindelijke mentale gezondheid van de kinderen. Hoagwood (2005) suggereert op basis van deze uitkomsten dat kennis en vaardigheden noodzakelijke elementen zijn voor empowerment. Daarnaast kunnen we concluderen dat het gebruik van een intensieve trainingsgroep effectief is voor het versterken van zelfredzaamheid, wat samenhangt met empowerment. Training kan dus gezien worden als werkzaam element van gezinsgerichte hulpverlening, hoewel dat nog niet duidelijk maakt wat dan de effectieve elementen van de training zijn.

Een tweede overzichtsstudie van Hoagwood en collega's (2010) richtte zich op gezinsondersteunende (family support) interventies die er zijn voor ouders van kinderen met psychische problematiek. De onderzoekers definiëren vijf componenten van gezinsondersteuning:

- 1) Informatie over de problematiek van het kind (psycho-educatie)
- 2) Het aanleren van vaardigheden
- 3) Emotionele ondersteuning
- 4) Praktische ondersteuning
- 5) Belangenbehartiging (ouders informeren over rechten).

Alle gezinsondersteunende interventies hanteren deze componenten, hoewel ze wel verschillen in de nadruk die ze op de componenten leggen. De onderzoekers geven aan dat gezinsondersteuning is ontworpen om ouders te helpen om hun eigen behoeften en zorgen te verhelderen, het gevoel van isolatie, stress of zelfbeschuldiging te verminderen, en ouders te versterken in het hebben van een actieve rol in de hulpverlening aan hun kinderen. De review bestond uit onderzoek naar drie soorten interventies: interventies uitgevoerd door lotgenoten (peers/family-led programs), interventies uitgevoerd door professionele hulpverleners (clinician-led programs) en interventies uitgevoerd door een team bestaande uit een professional en een familielid of iemand uit het sociale netwerk (team-led programs). Hierbij hadden drie studies specifiek aandacht voor empowerment. Het ging hierbij om programma's gericht op lotgenoten, waarbij gebruik werd gemaakt van workshops die aandacht hadden voor 'Parent empowerment classes' en 'Parent empowerment academy'. De resultaten wijzen op empowerment bij verzorgers gemixte resultaten laat zien. Koroloff en collega's (1996) vonden in een quasi-experimentele studie dat gezinnen met een laag inkomen, die ondersteuning hadden gekregen van een gezin die het gebruik van psychische dienstverlening bevordert, een verbetering lieten zien in gezinsempowerment en dienstverlenings-empowerment. Hoagwood et al. (2009) en Kutash et al. (2006) vonden in twee randomized gecontroleerde studies geen verschillen in gezinsempowerment, hoewel er wel verschillen waren tussen de voor- en nameting bij gezinnen die bij de voormeting laag scoorden op empowerment. Op grond hiervan suggereren Hoagwood en collega's dat gezinsondersteuning mogelijk meer voordelen heeft voor gezinnen die minder 'empowered' zijn, zoals gezinnen met een laag inkomen. Kortom, het inzetten van ondersteuning door lotgenoten zou een werkzame factor kunnen zijn om empowerment te versterken, met name bij gezinnen die minder 'empowered' zijn.

De derde overzichtsstudie bevat een meta-analyse onder 260 gezinsondersteunende programma's uitgevoerd door Layzer et al. (2001). Van deze programma's waren er 30 die 'empowerment' als doel hadden. Volgens de meta-analyse werden de grootste oudereffecten gevonden bij programma's die gericht waren op het ontwikkelen van vaardigheden als zelfvertrouwen, empowerment, familie management en ouderschap. Uit dit onderzoek is echter niet op te maken welke vaardigheden specifiek zorgen voor empowerment, waardoor geen uitspraken gedaan kunnen worden over werkzame ingrediënten.

Graves en Shelton (2007), deden onderzoek naar gezinsempowerment als mogelijke mechanisme in de verandering bij gezinsgerichte hulpverlening (familie-centered care) aan kinderen met een ernstige emotionele stoornis. Het onderzoek bestond uit een steekproef van 79 gezinnen waarbij kinderen en opvoeders interviews en vragenlijsten (de Descriptive information questionnaire, Wraparound Fidelity Index 2.0, Child behavior checklist en de Family Empowerment Scale) kregen aangereikt. Een belangrijke kanttekening is het gebrek aan een controle groep. Uit de analyses bleek dat kinderen en gezinnen die gedurende de hulpverlening betrokken waren bij het besluitvormingsproces en die hulpverlening kregen die aansloot bij hun unieke behoeften, waarden en krachten, een grotere kans hadden op verbetering in het gedrag van het kind over een periode van één jaar. Daarnaast bleek een hoger niveau van gezinsempowerment gerelateerd aan een positieve verandering in het functioneren van het kind. Tot slot, werd gevonden dat gezinsempowerment de mediator is tussen gezinsgerichte hulpverlening en veranderingen in het functioneren van het kind. Deze uitkomsten geven aan dat gezinsempowerment een belangrijke factor is voor de uitkomsten bij kinderen en benadrukken het belang van het empoweren van ouders in de hulpverlening. Het empoweren van gezinnen lijkt met name een significante impact te hebben op het veranderen van probleemgedrag, het krijgen van meer zelfvertrouwen van gezinnen en het kunnen bedenken van succesvolle oplossingen voor toekomstige problemen. Gezinsgerichte hulpverlening kan dus effectief door kinderen en gezinnen in de hulp te betrekken bij het besluitvormingsproces en door aan te sluiten bij de unieke behoeften, waarden en krachten van het gezin.

Eigen Kracht conferenties

Er zijn meerdere onderzoeken geweest naar Eigen Kracht conferenties. Een groot gedeelte van deze onderzoeken betrof echter beschrijvende onderzoeken die vooral aandacht hadden voor de uitvoering van de interventies (Bartelink, 2010). Deze beschrijvingen zeggen weinig over de werkzame bestanddelen van de conferenties. Daarom beschrijven we deze onderzoeken hier niet verder. In Nederland is wel een adequaat effectonderzoek naar de Eigen Kracht conferenties uitgevoerd door Wijnen-Lunenburg, Van Beek, Bijl, Granberg en Slot (2008). Zij deden onderzoek met behulp van een quasi-experimenteel design. In het onderzoek hebben alleen gezinnen deelgenomen die in aanraking zijn gekomen met Jeugdbescherming. Er was sprake van een steekproef van 113 personen uit de regio Amsterdam en Overijssel die werden verdeeld in een experimentele en een controlegroep. Er werd gebruik gemaakt van dossieranalyse, afname van

vragenlijsten en interviews. De resultaten laten zien dat een Eigen Kracht conferentie lijkt te zorgen voor het versnellen van de afname in zorg. Daarnaast blijkt dat kinderen zonder conferentie vaker buiten de familiecontext verbleven. Voor het ondervinden van meer steun door de gezinnen die deelnamen aan de conferentie zijn de uitkomsten van het onderzoek wisselend. Daarnaast bleek de regiefunctie van gezinnen ook niet statistisch aantoonbaar toegenomen. Afgenomen interviews laten wel positieve resultaten zien op sociale steun, ervaren regie, en de veiligheid en het welzijn van kinderen. Bij dit onderzoek is een tweetal kanttekeningen te maken. De eerste is de hoge non-respons, hierdoor zijn verschillen statistisch moeilijk aan te tonen. De tweede kanttekening betreft de steekproef, die enkel bestond uit gezinnen die in aanraking zijn geweest met de Jeugdbescherming. Uitkomsten zijn dus niet generaliseerbaar naar andere ouders of gezinssituaties. Tot slot, geldt dat op grond van de informatie niet op te maken is wat nu de werkzame bestanddelen in de conferenties zijn die 'eigen kracht' versterken.

Ook in het buitenland is een beperkt aantal effectstudies gedaan naar de Eigen Kracht-conferenties. Met behulp van een Randomized Controlled Trial deden Sundell en Vinnerljung (2004) onderzoek naar de effecten van de Familie Group Conferences. De steekproef bestond uit 97 kinderen die deelnamen aan de conferentie en 142 kinderen die gebruik maakten van de klassieke Jeugdzorg. Uit de resultaten van dit onderzoek bleek dat de families die deelnamen aan de conferentie in staat waren om een acceptabel plan op te stellen, waarbij professionals nauwelijks betrokken waren. De positieve effecten van de conferentie waren echter gering. De onderzoekers concluderen dan ook dat de resultaten van het onderzoeken niet de verwachte uitkomsten van de FCG onderbouwen. Rensen, Van Arum en Engbersen (2008) hebben een overzicht gemaakt van randomized controlled trials die zijn uitgevoerd in verschillende landen. De conclusie van deze onderzoekers was dat de resultaten van de FCG's over het algemeen positief zijn. Families zijn goed in staat een haalbaar plan op te stellen en houden zich aan de toezeggingen op het gebied van ondersteuning. Ondanks deze resultaten blijkt de implementatie van FCG's moeizaam te zijn. Tot slot hebben Shlonsky en collega's (2009) een review uitgevoerd naar de effecten van FCG bij gezinnen waar sprake is van kindermishandeling. Volgens hen waren effecten op veiligheid en welzijn van kinderen en uithuisplaatsing slecht onderzocht. Daarnaast constateerden zij tegenstrijdigheid bij verschillende onderzoeken; sommige onderzoeken lieten positieve effecten zien op de veiligheid van kinderen, terwijl andere geen of negatieve resultaten rapporteerden. Ook deze buitenlandse studies geven dus niet weer op welke wijze aandacht is voor empowerment.

Intensieve Pedagogische thuishulp

Intensieve pedagogische thuishulp (intensive family preservation services) is hulpverlening gericht op gezinnen waar sprake is (geweest) van mishandeling. Het doel is om verdere mishandeling en uithuisplaatsing te voorkomen. Macleod en Nelson (2000) hebben een meta-analyse uitgevoerd naar effectieve elementen in interventies rondom intensieve pedagogische thuishulp. Uit de meta-analyse blijkt dat interventies die werken vanuit empowerment en zich richten op het versterken van de

sterke kanten en het sociale netwerk van het gezin (strength-based interventies) effectiever zijn dan interventies die deze aspecten niet bevatten. Daarnaast kwam uit de resultaten naar voren dat interventies die cliënten bij het programmaplan en de implementatie van het programma betrekken, meer effect hebben dan interventies die dit niet deden. De betrokkenheid in combinatie met aandacht voor de sterke kanten en het sociale netwerk van een gezin, kunnen dus worden gezien als werkzame elementen om een gezin te ‘empoweren’. Het is echter onduidelijk welke aanpak hierbij wordt gehanteerd.

Interventies voor delinquente jeugdigen

Een aantal interventies gericht op delinquente jongeren, heeft aandacht voor het bevorderen van empowerment in gezinnen. Eén van deze interventies is het programma Multi Systemic Therapy (MST). Deze interventie richt zich op de risicofactoren die samenhangen met het probleem en maakt vooral gebruik van ouders en andere personen in de omgeving van de jongeren. Er is in de aanpak aandacht voor het vergroten van de kracht en veerkracht bij gezinnen, jongeren weghouden bij antisociale leeftijdsgroepen, het verbeteren van het functioneren op school, en het ontwikkelen van sociale ondersteuning (Henggeler en collega's, 1998). In een randomized onderzoek van Cunningham en collega's (1999) is onderzocht in hoeverre MST effectief was in het empoweren van verzorgers, en of een verbetering van gezinsempowerment ook samen gaat met een verbetering van het psychosociale functioneren van jongeren en gezinnen. Het onderzoek maakte gebruik van 118 jongeren in de leeftijd van 12 tot 17 jaar. Instrumenten die werden gebruikt waren de Family Empowerment Scale (FES) voor het meten van gezinsempowerment, de Revised behavior Problem Checklist voor het meten van probleemgedrag, Personal Experience Inventory voor het meten van alcohol en marihuana gebruik en de hoeveelheid dagen van uithuisplaatsing met behulp een maandelijkse enquête. Uit de resultaten blijkt dat empowerment van verzorgers op het niveau van de dienstverlening, significant verbeterde bij het volgen van MST in vergelijking met gebruikelijke therapieën. Deze effecten waren echter niet te zien op gezinsniveau. Daarnaast werd de verbetering in empowerment geassocieerd met verminderen in symptomen bij de verzorgers, verbeteringen in één-op-één relaties met de jongeren, verbeteringen in gezinscohesie en verbeteringen in de supervisie van de jongeren. Op basis hiervan trekken de onderzoekers de conclusie dat gespecificeerde, intensieve en op het gezin gebaseerde methoden, die expliciet als doel hebben om verzorgers te empoweren, kunnen zorgen voor het verhogen van de empowerment van verzorgers en dat dergelijke veranderingen in relatie staan met verbeteringen in het functioneren van het gezin. De verbeteringen in dienstverlenings-empowerment en gezinsempowerment bleken echter niet in relatie te staan met verbeteringen in het functioneren van adolescenten. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat het functioneren van jongeren maar gedeeltelijk bepaald wordt door gezinsvariabelen. De werkzame bestanddelen in programma's die ouders kunnen empoweren zijn volgens dit onderzoek aspecten als gespecificeerd, intensief, en gezinsgericht, hoewel deze omschrijvingen wel heel globaal zijn.

De Family Empowerment Intervention (FEI) is gericht op gezinnen met jongeren die gearresteerd zijn op basis van een vergrijp of misdrijf. Het doel van het programma is het functioneren van gezinnen te verbeteren door het empoweren van de ouders. Dembo en collega's (2000) hebben een onderzoek uitgevoerd om te kijken of het empoweren van ouders effectief was in de verbetering van het prosociaal gedrag van jongeren, zijn of haar psychosociaal functioneren en het verminderen van recidive. In het onderzoek werd gebruik gemaakt van vragenlijsten. De uitkomsten van het onderzoek geven weer dat er bij een 1-jarige follow-up meting een geringe significante relatie was tussen de betrokkenheid in de interventie FEI en een afname van arrestaties voor misdrijven in vergelijking met jongeren die een gebruikelijke interventie kregen. De grootste effecten waren te zien in de vermindering in eigendom- en drugs misdrijven. Deze studie geeft niet weer wat de werkzame bestanddelen zijn die zorgen voor toename in empowerment. In een daaropvolgende studie (Dembo et al., 2002) werd het effect van FEI onderzocht op alcoholgebruik. Hier bleek dat FEI een significant effect heeft op probleemdrinken bij jongeren. Maar ook op basis van dit onderzoek is niet op te maken welke elementen in FEI zorgen voor de eventuele toename in empowerment.

Concluderend, kunnen we stellen dat er op het gebied van behandelingsgerichte interventies verscheidene onderzoeken uitgevoerd zijn naar interventies die aandacht hebben voor empowerment. Over het algemeen zijn de effecten van deze interventies positief in het verminderen van verschillende problemen bij jeugdigen. Opvallend is wel dat deze onderzoeken naar gezinsgerichte interventies enkel aandacht hebben voor het empoweren van ouders of gezinnen en niet voor het versterken van jongeren.

Op basis van de onderzoeken kunnen we ook enkele uitspraken doen over (mogelijk) werkzame elementen in behandelingsgerichte interventies die zorgen voor effecten op empowerment. Over het algemeen blijkt het werkzaam om in de hulpverlening aan te sluiten bij de sterke kanten, unieke behoeften, waarden en krachten van gezinnen en ze te betrekken bij het besluitvormingsproces, het programmaplan en/of de implementatie van een programma. Bij interventies gericht op delinquentie jongeren blijken gespecificeerde, intensieve en op het gezin gebaseerde methoden, die expliciet als doel hebben om de verzorgers te empoweren, effectieve bestanddelen. Voor het inzetten van werkvormen in behandelingsgerichte interventies blijkt het effectief om gebruik te maken van een oudertraining, waarbij Hoagwood(2005) stelt dat het aanreiken van kennis en vaardigheden essentiële elementen zijn om empowerment te bevorderen. Daarnaast kan het empoweren van ouders plaatsvinden door het inzetten van lotgenoten. Dit bleek volgende Hoagwood en collega's (2010) vooral effectief bij gezinnen die minder 'empowered' waren.

3.2 Nederlandse interventies

Naast buitenlandse programma's zijn er ook Nederlandse interventies die als doel hebben om ouders, jongeren of gezinnen op enigerlei wijze te versterken in hun eigen kracht. Hieronder bespreken we het onderzoek dat naar deze interventies is gedaan rond aspecten van eigen kracht of

empowerment, zoals een verbetering van gevoelens van opvoedingscompetentie, empowerment, zelfvertrouwen, zelfbeeld etc. Voor zover we kunnen overzien geeft dit onderzoek echter nog weinig inzicht in welke elementen nu precies bijdragen aan het versterken van de eigen kracht.

Preventieve interventies

Er zijn zes interventies beschikbaar in de databank die gericht zijn op het voorkomen of niet laten verergeren van problemen bij het opvoeden of opgroeien van kinderen, te weten Pedagogisch adviseren, Home-Start, Voorzorg, Moeders informeren moeders, KopOpOudersOnline en Triple P. Bij vier van deze interventies is onderzoek verricht naar eigen kracht of daarmee samenhangende onderwerpen. We bespreken deze interventies en studies hieronder.

Pedagogisch adviseren

De interventie Pedagogisch adviseren is gericht op ouders met problemen en vragen omtrent de opvoeding gericht op het versteken van de draagkracht van ouders door het aanbieden van individuele hulp en opvoedingsondersteuning. Het programma werkt vooral aan het vergroten van de opvoedingscompetentie en het zelfvertrouwen van ouders.

In drie Nederlandse studies zijn aspecten van eigen kracht in de interventie *Pedagogisch adviseren* onderzocht. De eerste studie betrof een onderzoek van Zwiep (1998), die een proces- en productevaluatie uitvoerde naar het programma. De steekproef bestond uit een interventiegroep van 127 ouders en een controle groep van 102 ouders. Het bleek dat ouders zich door de interventie competentier voelden en meer zelfvertrouwen hadden gekregen in hun rol als opvoeder. In een tweede studie, uitgevoerd door Van den Berg, Vanderfaeille en Grietens (2009), werd een quasi-experimentele effectevaluatie gedaan naar Pedagogisch Adviseren en Triple P niveau 3. In beide vormen van hulpverlening bleek een toename te zijn van competentiegevoelens op het gebied van opvoeding. De laatste studie betrof een evaluatie onder ouders en verwijzers naar de mate waarin ouders zich 'empowered' voelden na deelname aan de interventie. Het bleek dat 75% van de 56 ouders vonden dat hun empowerment was toegenomen na deelname aan de interventie (Hoogenboezem en collega's, 2010). Uit de resultaten van de onderzoeken is dus op te maken dat Pedagogisch adviseren in het algemeen bijdraagt aan de toename van empowerment en daarmee samenhangende onderwerpen (meer zelfvertrouwen en meer competentiegevoelens). Er is echter niet concreet onderzocht op welke wijze de interventie zorgt voor toename van empowerment bij ouders.

Home-Start

Home-Start is gericht op het voorkomen van ernstige en langdurige problemen bij jonge kinderen. Ervaren vrijwilligers bieden ondersteuning aan ouders in de thuisomgeving om zo hun zelfvertrouwen, krachten en sociale relaties te versteken. Daarbij geeft de ouder aan op welk terrein hij/zij ondersteuning wenst.

Drie onderzoeken hadden aandacht voor aspecten van eigen kracht. Een (quasi) experimenteel onderzoek naar het welzijn van ouders onder 54 gezinnen in een experimentele groep en 51 in een controle groep liet zien dat er een toename was van gevoelens in opvoedingscompetentie bij moeders (Asscher, 2005). Voor het meten van de resultaten is gebruik gemaakt van zelfrapportage en gestandaardiseerde thuisobservatie. In een tweede onderzoek onder 56 gezinnen, waarbij gestandaardiseerde vragenlijsten werden afgenomen, vonden Hermanns en collega's (1997) dat ouders na het meedoen aan Home-Start een toename ervoeren in opvoedingscompetentie en zich meer gesteund voelden door hun omgeving. Deze resultaten bleken echter vooral toe te schrijven aan de omgeving en minder aan de interventie. Een kritische kanttekening is wel dat een aantal gestandaardiseerde instrumenten voor dit onderzoek is aangepast en dat er geen gebruik is gemaakt van een controlegroep. Tot slot, deden Frost et al. (1996) onderzoek naar de Engelse versie van *Home-Start*. In dit evaluatieonderzoek werd gebruik gemaakt van groepsdiscussies om de meningen van meerdere betrokkenen te inventariseren en werden 153 gezinnen geïnterviewd. De resultaten laten onder andere zien dat 50% vond dat hun informele sociale netwerk was verbeterd. Op basis van deze onderzoeken kan gesteld worden dat Home start effecten laat zien op onderwerpen die samenhangen met eigen kracht (gevoelens in opvoedingscompetente en steun uit sociale netwerk). De onderzoeken geven niet weer welke specifieke elementen uit de aanpakken zorgen voor deze effecten.

Moeders informeren moeders

MIM is gericht op het versterken van het zelfvertrouwen, de zelfredzaamheid en het sociale netwerk van moeders. Het programma wordt uitgevoerd door vrijwilligers (ervaren moeders). Een aantal onderzoeken die aandacht hebben voor aspecten van eigen kracht maakte gebruik van de doelen van het oorspronkelijke programma: 'Community Mothers Program'. Van belang is om te weten dat deze doelen niet geheel overeen komen met de Nederlandse versie.

Hanrahan-Cahuzak (2002) deed een cohort onderzoek naar het programma, waarbij drie groepen moeders participeerden in de studie (N=346). De meetinstrumenten bestonden uit vragenlijsten die voor en na deelname aan de interventie werden afgenomen. Het bleek dat het gevoel van competentie bij moeders in de experimentele groep toenam, hoewel deze uitkomst niet significant was. Molloy (2002) deed ook onderzoek naar de Ierse versie van het programma. Dit onderzoek wees uit dat moeders in de experimentele groep meer zelfvertrouwen hadden en vaker strategieën ontwikkeld hadden om conflicten op te lossen.

In Nederland is een aantal onderzoeken uitgevoerd naar praktijkervaringen van het programma. Eén van deze onderzoeken was een proces-programma evaluatie van Wolf (1995). In semigestructureerde interviews onder 25 moeders en vrijwilligers die deelnamen aan het programma werden de uitkomsten bekeken. Dit onderzoek laat zien dat de zelfredzaamheid van de moeders is toegenomen na de interventie. De Baat (2009) deed een procesevaluatie, waarbij zij gebruik maakte van semigestructureerde interviews bij tien vrijwilligers en tien moeders. Door het uitwisselen van ervaringen met vrijwillige moeders, hadden zij meer zelfvertrouwen gekregen. Van Haren (2011)

deed een procesevaluatie om na te gaan hoe de coördinatoren de vrijwilligers voorbereiden en begeleiden met betrekken tot empowerment en hoe dit is terug te zien in de hulpverlening. Uit dit onderzoek bleek dat intensieve en gerichte begeleiding samen met andere vrijwilligers zorgt voor meer empowerment-bevorderende vaardigheden bij de huisbezoeken. Op basis van deze onderzoeken kan gesteld worden dat de interventie zorgt voor een toename van verscheidene aspecten die samenhangen met empowerment, zoals competentiegevoelens, zelfvertrouwen en zelfredzaamheid. Daarnaast komen enkele werkzame elementen uit een aantal onderzoeken naar voren voor de aanpak, namelijk het uitwisselen van ervaringen met andere moeders en intensieve en gerichte begeleiding bij huisbezoeken.

KopOpOuders Online

Dit programma heeft als doel om het psychosociale welbevinden van kinderen te vergroten door het versterken van de opvoedingscompetentie van ouders met psychische en/of verslavingsproblemen. De aanpak bestaat uit online hulpverlening waarbij aandacht is voor het versterken van het sociale netwerk, opvoedvaardigheden en de sociale redzaamheid/coping van het kind.

Uit onderzoek bleek dat ouders zich na deelname aan de interventie significant minder incompetent voelden (Van der Zanden, Arnts, Veenema en Speetjens, 2009). In deze studie werd gebruik gemaakt van vragenlijsten onder 48 ouders bij een eerste meting en 28 ouders bij de tweede meting. Uit dit onderzoek is op te maken dat KopOpOuders effecten laat zien op aspecten van eigen kracht (toename in competentiegevoelens). Het is niet op te maken welke elementen in de aanpak zorgen voor deze veranderingen.

Concluderend, is op basis van de onderzoeken naar preventieve interventies in de databank op te maken dat de interventies Pedagogisch adviseren, Home-Start, Moeders informeren Moeders en KopOpOuders Online effecten laten zien op het versterken van eigen kracht. Van deze interventies geeft alleen de interventie 'Moeders informeren Moeders' inzicht in aspecten van de hulpverlening die effectief zijn, namelijk: intensieve en gerichte begeleiding bij huisbezoeken en het uitwisselen van ervaringen met andere moeders. Deze elementen kunnen gezien worden als werkzame bestanddelen van de interventie. Een belangrijke kanttekening bij alle onderzoeken is echter dat er sprake is van beperkte kwaliteit.

Behandelingsgerichte interventies

Er zijn negen interventies die gericht zijn op versterken van eigen kracht door het helpen verbeteren en oplossen van bestaande probleemsituaties in de opvoeding, te weten Families First, Triple P niveau 4, Intensieve orthopedagogische gezinsbehandeling, Multisysteem therapie (MST), Wijkgerichte intensieve Gezinsbegeleiding, Gezin Centraal, Jeugdhulp Thuis, ReSet en vaardigheden voor ouders. Bij twee van deze interventies is onderzoek verricht naar eigen kracht of daarmee samenhangende onderwerpen. We bespreken deze interventies en studies hieronder.

Families First

Families First is gericht op gezinnen waarbij sprake is van een acute crisis of waar dreiging is van uithuisplaatsing. Het programma tracht door het versterken en uitbreiden van aanwezige competenties en het activeren en benutten van het sociale netwerk om de veiligheid in het gezin te vergroten en de crisis op te lossen.

In Nederland vonden twee onderzoeken plaats naar de praktijkervaringen van *Families First*. De Kemp en collega's (1998) namen vragen af bij gezinsmedewerkers een jaar na afsluiting van de hulp. In een open vraag was er de mogelijkheid aan te geven wat volgens de gezinsmedewerkers had bijgedragen aan het succes. Zij gaven hierbij aan dat het zelfvertrouwen van ouders was toegenomen. In onderzoek van Damen en Veerman (2009) is na een jaar gevraagd naar de mening van ouders over de interventie. Ouders die *Families First* als effectief beoordelen geven onder andere aan dat het bijdraagt aan de psychische veerkracht. Uit een meta-analyse naar de Engelse versie van het programma (Homebuilders) onder 17 studies, werden verbeteringen gevonden in het sociale netwerk van het gezin (Dagenais et al., 2004). Uit deze onderzoeken naar *Families First* is op te maken dat zij effect hebben op onderwerpen die samenhangen met eigen kracht (zelfvertrouwen, veerkracht en het sociale netwerk). Het is echter onduidelijk wat de specifieke werkzame principes zijn die zorgen voor deze resultaten.

Jeugdhulp Thuis

Jeugdhulp Thuis is gericht op gezinnen met ernstige en complexe problemen en heeft als doel om uithuisplaatsing te voorkomen. De aanpak richt zich op het aanleren en oefenen van vaardigheden om het sociale netwerk te benutten en problemen zelfstandig op te lossen. Damen en collega's (2002) deden onderzoek naar het programma onder 315 gezinnen bij aanvang en 169 gezinnen bij afsluiting van de hulp. De resultaten van het onderzoek laten zien dat 25% van de gezinnen een significante verbetering ervoer in sociale steun. Dit werd gemeten met behulp van een gestandaardiseerde vragenlijst. Uit dit onderzoek kan worden vastgesteld dat Jeugdhulp Thuis effecten laat zien op één onderwerp dat samenhangt met eigen kracht (sociale steun). Het is niet op te maken welke elementen in de aanpak specifiek zorgen voor effecten.

Geconcludeerd kan worden dat er in de databank twee behandelingsgerichte interventies beschikbaar zijn die effecten laten zien op het versterken van eigen kracht namelijk, *Families First* en *Jeugdhulp thuis*. De onderzoeken naar deze interventies geven geen inzicht in de werkzame bestanddelen van de interventie die zorgen voor deze effecten. Daarnaast is een belangrijke kanttekening bij alle onderzoeken dat er sprake is van beperkte kwaliteit.

Literatuurlijst

Asscher, J.J. (2005). *Parenting Support in Community Settings: Parental Effectiveness of the Home-Start program*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.

Asscher, J.J., Hermanns, J.M.A., & Dekovic (2006). De invloed van Home-Start op het welzijn en opvoedingsgedrag van ouders van peuters. In: *Tijdschrift voor orthopedagogiek*, 45, 213-228.

Baat, M. de (2009). *Moeders aan het woord: de kwaliteit van het opvoedingsondersteuningsprogramma Moeders Informeren Moeders*. Masterthesis Universiteit Utrecht.

Bartelink, C. (2010). *Eigen Kracht-conferentie*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Berg, M. van der, Vanderfaellie, J. & Grietens, H. (2009). *Effectevaluatie: Spreekuur volgens de methodiek van Triple P en vergelijking met het huidige Spreekuur opvoedingsondersteuning*. Leuven: Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.

Blok, M., Wagemakers, A., Leeuwe, M. van. & Scholten, M. (2014). Eigen Kracht-interventies in het Centrum voor Jeugd en Gezin. *Tijdschrift voor Gezondheidswetenschappen*, 4, 175-162.

Brink, C. (2013). *Kennisdossier 5: Zelfregie, eigen kracht, zelfredzaamheid en eigen verantwoordelijkheid. De begrippen ontward*. Utrecht: MOVISIE.

Brookman-Frazee, L. & Koegel, R.L. (2004). Using parent/clinician partnerships in parent education programs for children with autism. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 6, 195-213.

Bruns, E.J., J. Adams, P. Miles, T.W. Osher, J. Rast, J.D. van den Berg & National Wraparound Initiative Advisory Group (2004). *Ten principles of the wraparound process*. Portland, OR: National Wraparound Initiative Research and Training Center on Family Support and Children's Mental Health, Portland State University.

Cunningham, P.B., Henggeler, S.W., Brondino, M.J. & Pickrel, S.G. (1999). Testing underlying assumptions of the family empowerment perspective. *Journal of Child and Family Studies*, 4, 437-449.

Dagenais, C., Bégin, J., Bouchard, C., & Fortin, D. (2004). Impact of intensive family support programs: a synthesis of evaluation studies. *Children and Youth Services Review*, 26, 249-263.

Damen, H.R., Veerman, J.W. & Janssen, J. (2002). *Evaluatie-onderzoek Innovatieprogramma Jeugdzorg Limburg. Deel I: Achtergronden, opzet en resultaten*. Nijmegen: Praktikon.

Damen, H., & Veerman, J.W. (2009). *Effectiviteitsonderzoek Families First. De relatie tussen uitvoering en uitkomsten tot een jaar na afsluiting van de behandeling*. Nijmegen: Praktikon.

Dembo, R. Ramirez-Garnica, G., Rollie, M.W. & Schmeidler, J. (2000). Impact of a family empowerment intervention on youth recidivism. *Journal of Offender Rehabilitation*, 30:3-4, 59-98.

Dembo, R. Wothke, W., Livingston, S. & Schmeidler, J. (2002). The impact of a family empowerment intervention on juvenile offender heavy drinking: A latent growth model analysis. *Substance Use & Misuse*, 11, 1359-1390.

Denktank Transformatie Jeugdstelsel (2014). *Van beter met minder: Bouwstenen voor de transformatie van het jeugdstelsel*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

EKC (2013). *Handreiking eigen kracht*. Opgevraagd op 15 september, 2014, van <http://www.eigenkracht.nl>.

Fitzsimons, S., & Fuller, R. (2002). Empowerment and its implications for clinical practice in mental health: A review. *Journal of Mental Health*, 11, 481-499.

Frost, N., Johnson, L., Stein, M., & Wallis, L. (1996). *Negotiated Friendship, Home Start and the Delivery of Family Support*. Leicester: Home Start UK.

Gavin, L.E., Catalano, R.F., David-Ferdon, C., Gloppen, K.M. & Markham, C.M. (2010). Review of positive youth development programs that promote adolescent sexual and reproductive health. *Journal of Adolescent Health*, 46, 75-91.

Graves, K.N. & Shelton, T.L. (2007). Family empowerment as a mediator between family-centered systems of care and changes in child functioning: Identifying an important mechanism of change. *Journal of Child and Family Studies*, 16, 556-566.

Graaf, I., de, Speetjens, P., Smit, F., Wolff, M. de, & Tavecchio (2008b). Effectiveness of the Triple P Positive Parenting Program on parenting. A meta-analysis. *Family Relations*, 57, 553-566.

Hanrahan-Cahuzak, M. (2002). *Mum to Mum: an evaluation of a community based health promotion program for first-time mothers in the Netherlands*. Wageningen: Universiteit van Wageningen (proefschrift).

Haren, J. van (2011). *Ondersteuners Ondersteund: de link tussen de uitvoering van Moeders Informeren Moeders door coördinatoren en de geboden opvoedingsondersteuning*. Universiteit van Amsterdam (proefschrift).

Henggeler, S. W., Schoenwald, S. K., Borduin, C. M., Rowland, M. D., & Cunningham, P. B. (1998). *Multisystemic treatment of antisocial behavior in children and adolescents*. New York: Guilford Press.

Hermanns, J., Van de Venne, L., & Leseman, P. (1997). *Home-Start geëvalueerd*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.

Hoagwood, K. E. (2005). Family-based services in children's mental health: A research review and synthesis. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46(7), 670–713

Hoagwood, K., Rodriguez, J., Burton, G., Penn, M., Olin, S., Shorter, P., et al. (2009). *Parents as change agents: The Parent Empowerment Program for parent advisors in New York state*. Paper presented at the 22nd Annual Research Conference: A system of care for children's mental health: Expanding the research base, Tampa, FL.

Hoagwood, K.E., Cavaleri, M.A., Olin, S.S., Burns, B.J., Slaton, E., Gruttadaro, D., & Hughes, R. (2010). Family support in children's mental health: A review and synthesis. *Clinical Child & Family Psychology Review*, 13, 1–45.

Hoek, M. (2010). *Eigen kracht: een andere visie op verlenen én krijgen van hulp*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Hoogenboezem, G., Maurits, R., & Roozen, A. (2010). *Opvoedsteunpunten in Den Haag*. Een eigen plek in het CJG. Gouda: JSO.

Jumelet, H. en J. Wenink (2012). *'Zorg voor onszelf? Eigen kracht van jeugdigen, opvoeders en omgeving, grenzen en mogelijkheden voor beleid en praktijk.'* Amsterdam, SWP. Isbn 978 90 885 0329 0.

Kemp, R.A.T. de, Veerman, J.W., & Brink, L.T. ten (1998). *Evaluatie-onderzoek Families First Nederland. Een bundeling van vijf delen*. Utrecht: NIZW.

Koroloff, N. M., Elliott, D. J., Koren, P. E., & Friesen, B. J. (1996). Linking low-income families to children's mental health services: An outcome study. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 4(1), 2–11.

Kutash, K., Duchnowski, A. J., & Lynn, N. (2006). *School-based mental health: An empirical guide for decision-makers*. Tampa: University of South Florida, Louis de la Parte Florida Mental Health Institute, Department of Child and Family Studies, Research and Training Center for Children's Mental Health.

Layzer, J.I. Goodson, B. D., Bernstein, L. Price, C. (2001). *National evaluation of family support programs. Final report volume A: The meta-analysis*. Cambridge: Institutunal abt Associates.

Leung, C., Tsang, S. & Dean, S. (2011). Outcome evaluation of the Hands-On Parent Empowerment (HOPE) Program. *Research on Social Work Practice*, 21(5), 549-561.

MacLeod, J., & Nelson, G. (2000). Programs for the promotion of family wellness and the prevention of child maltreatment: A meta-analytic review. *Child Abuse & Neglect*, 24, 1127-1149.

McDonald, L. & Sayger, T.V. (1998). Impact of a family and school based prevention program on protective factors for high risk youth. *Drugs & Society*, 12, 61-85.

Molloy, B. (2002). *Still going strong. A tracer study of the Community Mothers Programme, Dublin, Ireland*. Den Haag: Bernard van Leer Foundation.

Morton, M.H. & Montgomery, P. (2013). Youth empowerment programs for improving adolescents' self-efficacy and self-esteem: A systematic review. *Research on Social Work Practice*, 23(1), 22-33.

Nelson, A. & Arthur, B. (2003). Storytelling for empowerment: Decreasing at-risk youth's alcohol and marijuana use. *The Journal of Primary Prevention*, 2, 169-180.

Prilleltensky, I. (1994). Empowerment in mainstream psychology: Legitimacy, obstacles, and possibilities. *Canadian Psychology/Psychologie canadienne*, 358-375.

Prilleltensky, I., Nelson, G., & Peirson, L. (2001). The role of power and control in children's lives: An ecological analysis of pathways toward wellness, resilience and problems. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 11, 143-158.

Rensen, P., Arum, S. van & Engbersen, R. (2008). *Begeleide Terugkeer. Wat werkt? Een onderzoek naar de effectiviteit en de praktische bruikbaarheid van de methoden in de vrouwenopvang, maatschappelijke opvang en opvang voor zwerfjongeren*. Utrecht: MOVISIE/Trimbos-instituut.

- Resendez, M.G, Quist, R.M., & Matshazi, D.G.M. (2000). A longitudinal analysis of family empowerment and client outcomes. *Journal of Child and Family Studies*, 9, 449–460.
- Ruffolo, M.C., Kuhn, M.T., & Evans, M.E. (2005). Support, empowerment, and education : A study of multiple family group psychoeducation. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 13, 200-212.
- Ryan, M. & Deci, E. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, sociale development, and well-being. *American Psychologist*, 55, 68-78.
- Shlonsky, A., Schumaker, K., Cook, C., Crampton, D., Saini, M., Backe-Hansen, E., & Kowalski, K. (2009). *Family group decision making for children at risk of abuse and neglect*. Campbell Collaboration.
- Sundell, K. & Vinnerljung, B. (2004). Outcomes of family group conferencing in Sweden: A 3-year follow-up. *Child Abuse and Neglect*, 28, 267-287.
- Scheel, M.J., & Rieckmann, T. (1998). An empirically derived description of self-efficacy and empowerment for parents of children identified as psychologically disordered. *American Journal of Family Therapy*, 26, 15–27.
- Taub, J., Tighe, T.A., & Burchard, J. (2001). The effects of parent empowerment on adjustment for children receiving comprehensive mental health services. *Children's Services: Social Policy, Research, and Practice*, 4, 103–122.
- Toumbourou, J.W. & Gregg, E.(2002). Impact of an empowerment-based parent education program on the reduction of youth suicide risk factors. *Journal of Adolescent Health*, 31, 277-285.
- Van Puyenbroeck, H., Loots, G., Grietens, H., Jacquet, W., Vanderfaellie, J., Escudero, V. (2009). Intensive family preservation services in Flanders: an outcome study. *Child and Family Social Work*, 14, 222–232.
- Wolf, E. (1995). *Met steun van een moeder. Actiebegeleidend onderzoek van het programma 'Moedersinformereren moeders'*. Utrecht: NIZW.
- Wijnen-Lunenburg, P., Beek, F. van, Bijl, B., Gramberg, P. & Slot, W. (2008). *De familie aan zet: De uitkomsten van Eigen Kracht-conferenties in de jeugdbescherming met betrekking tot veiligheid, sociale cohesie en regie*. Duivendrecht/Voorhout: PI Research/WESP Jeugdzorg.

Yperen, T. van (z.d.). *Eigen kracht: een andere visie op verlenen én krijgen van hulp*. Utrecht: NJi.

Zanden, R. van der, Arntz, K., Veenema, T., & Speetjens, P. (2009). *Kopopouders.nl. Evaluatieonderzoek naar een preventief online opvoedingsondersteuningsaanbod voor ouders met psychische en/of verslavingsproblemen*. Utrecht: Trimbos-instituut.

Zwiep, C.S. (1998). *De steunpunten voor Opvoeding: van beleid naar praktijk. Een onderzoek vanuit het perspectief van de overheid, de professional en de cliënt. Proefschrift faculteit der Pedagogische Wetenschappen*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.